

МИГЕЛ МАНЯРА: ПРЕОБРАЗЕНИЯТ ДОН ЖУАН

Костантин Адирков

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

(България)

MIGUEL MAÑARA: THE TRANSFORMED DON JUAN

Kostantin Adirkov

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

ORCID ID: 0009-0001-0020-8552

E-mail: kostantin.adirkov@gmail.com

Abstract: The proposed text focuses on the development of the literary myth of Don Juan in the 1830s. At this time the myth of Don Juan Tenorio unites with the legend of the historical figure Miguel Mañara. Here the work offers an analysis of the novel “The Souls of the Purgatory” by Prosper Mérimée, in view of the innovative variants of seducers presented therein.

Keywords: Don Juan Tenorio, Miguel Mañara, transformed Don Juan, literary myth

Резюме: Предложеният текст се фокусира върху развитието на литературния мит за Дон Жуан през 30-те години на XIX в. Тогава митът за Дон Хуан Тенорио се обединява с легендата за историческата личност Мигел Маняра. Тук работата предлага анализ на новелата „Душите от чистилицето“ на Проспер Мериме, с оглед на представените в нея иновативни вариации на прелъстители.

Ключови думи: Дон Хуан Тенорио, Мигел Маняра, преобразеният Дон Жуан, литературен мит

Обект на настоящия доклад ще бъде новелата „Душите от чистилицето“ (*“Les Âmes du purgatoire”*, 1834) на Проспер Мериме. Произведението на френския писател е значимо с това, че предлага една нестандартна за времето си трактовка на образа на Дон Жуан. Обединявайки в едно елементи от биографията и легендите за Мигел Маняра с литературния мит¹ за Дон Жуан, Мериме представя една качествено нова интерпретация на добилият вече световна популярност образ на прелъстителя. Противно на предходните литературни вариации по темата (тук изключваме някои от романтическите разработки), при които Дон Жуан завършва живота си, отказвайки да се покае и попадайки в ада, новелата на Мериме представя един различен от традиционния, образ на прелъстителя. В средата на живота си Дон Жуан де Мараня² преосмисля разюзданото си поведение, дава обет за монах и постъпва в манастир, където завършва остатъка от дните си.

Целта на работата, е да анализира представения в новелата на Мериме образ на покаялия се Дон Жуан, поставяйки акцент върху обстоятелствата, формирали

¹ В работа ще бъде възприета следната дефиниция на понятието литературен мит: „[...] *символичен разказ* (или действащо лице в разказ), който има *притегателна ценност* (идеална или отблъскваща) върху всички или почти всички предствители на определена общност от хора, на които предлага обяснение на дадена ситуация или ги приканва към действие“. (Брюнел 2007: 751) Определението е на Андре Дабези и понеже е максимално широко, ще бъде използвано при настоящия анализ.

² Мериме не само комбинира елементи от двете истории, а променя и наименованието на персонажа, като обединява имената на Дон Жуан и Дон Мигел де Маняра в едно. Така се получава името Дон Жуан де Мараня (*don Juan de Marañá*). В случая Мараня представлява променена чрез метатеза форма на Маняра. (Weinstein 1959: 109). Това обединяване на имената позволява новелата на Мериме да бъде разглеждана и интерпретирана в контекста на литературната продукция на тема Дон Жуан.

характера му, както и върху причините, довели до покаянието му. Тук е мястото, където ще изложим и една хипотеза, която предстои да получи известна аргументация. Редица изследователи, например Лио Уайнстийн и Робърт Карпиак, посочват новелата „*Душите от чистилицето*“ за първата творба, която популяризира темата за покаяния се прелъстител, обединявайки в един образ елементи от легендата за Мигел Маняра с такива от сюжета за Дон Хуан Тенорио (Weinstein 1959: 109)³. Хипотезата, която работата предлага, е че новелата на Мериме не само обединява двете истории в една, а представя два различни образа на Дон Жуан: единият до края на живота си остава убеден атеист и либертин, другият се покаява за постъпките си и постъпва в манастир. Това са образите на Дон Гарсия де Наваро и Дон Жуан де Мараня. Но преди да пристъпим към анализ на произведението и представените в него персонажи, следва да хвърлим известна светлина върху развитието на литературния мит за Дон Жуан и легендата за Мигел Маняра.

Литературният мит за Дон Жуан

Образът на Дон Жуан е сред най-популярните в световната литература. Много скоро след неговата първа литературна поява, за каквато се смята публикува-

³ Мериме не е първият, комбинирал легендата за Маняра с литературния мит за Дон Хуан Тенорио. Ако се доверим на Карпиак, първото е сторил Уошингтън Ървинг с творбата си „*Don Juan: A spectral research*“, написана вероятно още през 1826 г., по време на престоя му в Испания. Въпреки това американският писател не е публикувал разказа си до 1835 г., когато Мериме вече е издал новелата си и е въвел в литературата първообраза на Дон Жуан де Мараня (Carpiak 1976: 157 – 158). „*Душите от чистилицето*“ бива публикувана в *Revue des Deux Mondes* на 15 август 1834 г. (Bevotte 1911: 26).

ната през 1630 г. пиеса *“El Burlador de Sevilla y convidado de piedra”* на Турсо де Молина, сюжетът за Дон Жуан постепенно навлиза в редица европейски страни, където бързо се появяват редица негови литературни вариации. Голямата слава на Дон Жуан е причината, превърнала името му в нарицателно за голям любовник. Но отбъд общоразпространената представа остава литературният мит за прелъстителя. В основата на най-разпространения и превърнал се в традиционен сюжет за Дон Жуан стои драмата на Молина. Пиесата представя историята за Дон Хуан Тенорио, самозабравил се млад благородник, отдал се на веселието и прелъстяването на жени. При един несполучлив опит за съблазняване на една благородна дама, той е принуден да се дуелира с нейния баща, командорът Дон Гонзало де Улоа, когото в крайна сметка убива. На път за поредното завоевание Севилският подигравчия попада случайно в гробницата на убития командор, чиято статуя подигравателно кани на вечеря в дома си. Тя приема поканата и се появява в дома му, при което на свой ред кани Дон Хуан да отиде на вечеря в гробницата. Той приема поканата и идва на уреченото място. В края на вечерята се здрависва със статуята на Дон Гонзало, при което бива обзет от изгарящото чувство за Божието правосъдие. Усещайки края си и наказанието, което ще го сполети, Дон Хуан моли да доведат изповедник, но молбата му е отхвърлена, при което умира и пропада в ада. Този сюжет, макар и под различни вариации, през XVII и XVIII в. бива подеман от редица автори, например от Доримон и Виле (чиито пиеси, озаглавени *“Le Festin de pierre ou le Fils criminel”* излизат през 1658 и 1659 г.), Молиер (*“Don Juan, ou le Festin de pierre”*, 1665), Моцарт-Да Понте (*“Don Giovanni”*, 1787) и др.

През XIX в., с разцвета на романтизма, настъпва своеобразно преосмисляне на разпространената до този момент трактовка на образа на Дон Жуан един-

ствено като отрицателен персонаж. Появяват се творби, които се опитват да обяснят разюзданото му поведение (например разказът „Дон Жуан“ на Хофман), както и такива, в които Дон Жуан, вечният прелъстител, е представен като способен да се влюби и да обича (например „Дон Жуан“ на Байрон и „Каменният гост“ на Пушкин). Именно романтическите интерпретации ще благоприятстват появата на един нов образ в литературната продукция на тема Дон Жуан: образът на Дон Мигел де Маняра, покаяният се прелъстител.

Биографията и легендите за Дон Мигел де Маняра

Мигел Маняра Висентело де Лека е историческа личност, роден в Севиля, живял между 1626 г. и 1679 г. Макар майка му да се стремяла той да получи строго религиозно образование, страстната натура на младия Мигел станала причина той да започне да води непристойен начин на живот. Биографиите на Маняра обаче, както отбелязва Уайнстейн, не са категорични в какво точно се е изразявало непристойното му поведение (Weinstein 1959: 105). На тридесет годишна възраст Маняра се жени за Хиролима Карильо де Мендоса, но след няколко години щастие жена му умира. Нейната смърт става причина той да преосмисли живота си, като решава да се посвети на това да помага на бедните. Дарява голяма част от парите си на нуждаещите се, помага за възстановяването на една църква и построява до нея болница (Iglesia y Hospital de la Santa Caridad). Така започнал да води свят и благочестив живот. Предусещайки приближаващата смърт, Маняра поискал да бъде погребан под прага на църквата, а на гроба му да бъде изписано, че там почива най-лошият човек, живял някога. Една година след смъртта му последвали подстъпи за канонизацията му, които в крайна сметка завършили

единствено с това, че към името му прибавили прозвището „Уважаваният“ (Karpiak 1976: 32). Такава в общи линии е биографията на Маняра.

Липсата на исторически сведения около т.нар. „буйна младост“ на Маняра, както я определя неговият първи биограф Хуан де Карденяс (Цит. по Weinstein 1959: 107), благоприятства появилите се по-късно легенди, поставящи акцент именно върху тази част от неговата биография. Според една от тези легенди един ден, под въздействието на вино, Маняра се разхождал по брега на Гуадалкивир, когато на отсрещния бряг на реката съзрял човек и му поускал огънче. Тогава ръката на пушача се угължила, преминала през реката и стигнала до Дон Мигел, като му подала запалена цигара, от която, без много да му мисли, Маняра запалил своята. Оказало се, че това бил самият дявол, но Маняра не взел под внимание въпросното предупреждение.⁴

И макар да е много вероятно легендата за живота на Мигел Маняра да е била популярна в редица испански градове още през XVII в., както изтъква Уайнстийн, тя останала непозната за останалата част от Европа до 1834 г., когато Мериме я използвал като основа за новелата си „*Душите от чистилището*“ (Weinstein 1959: 109). Любопитно е, че в тази новела френският писател е комбинирал както елементи от легендите за Дон Жуан и Мигел Маняра, така и такива от историята за Лисардо (García 1950: 152). Историята за Лисардо е представена в сборника с новели и пиеси на испанския драматург Кристобал Лозано „*Soledades de la vida, y desengaños del mundo: novelas exemplares*“, публикуван за първи път през 1658 г. От този разказ Мериме заимства последната част, в която Лисардо се кани да отвлече красивата монахиня Теодора от манастир. Тогава става свидетел

⁴ Повече подробности за биографията и легендите за Мигел Маняра съдържат изследванията на Уайнстийн (Weinstein 1959: 104 – 111) и Карпиак (Karpiak 1976: 31 – 43).

на своето погребение, като, ужасен от видението, припада. Когато се събужда, се разкайва за греха, който се готвел да извърши, и решава да се уедини от светския живот в Гуадалупе.⁵

Интересът на Мериме към испанската култура и фолклор е безспорен. Показателни в това отношение са новелите „*Душите от чистилището*“ и „*Кармен*“. Твърде вероятно е френският писател да се е запознал с легендата за Мигел Маняра по време на пътуванията си в Испания през 1830 г. (Мериме 1979: 9). Това, което предстои да направим, е да разгледаме представените в новелата образи на Дон Жуан де Мараня и Дон Гарсия де Наваро.

„Душите от чистилището“

Новелата „*Душите от чистилището*“ се отличава от излизалите до този момент литературни разработки по темата. Подобно на едноименната поема на Байрон, която е била известна на Мериме, тя представя израстването на Дон Жуан, поставяйки акцент върху факторите, оказали въздействие върху формирането на характера му. В това отношение съществена роля изиграват родителите на Мараня. Баща му, граф Дон Карлос де Мараня, произхождащ от благороден севилски род, участвал в редица военни действия срещу маврите и майката на младия Мараня, графиня де Мараня, благочестива и набожна жена. Двамата възпитават младия Дон Жуан според собствените си възгледи.

⁵ В основата си тази история присъства и в други, предходни на това литературни произведения. Например в „*Jardín de flores curiosas*“ (1570 г.) на Антонио де Торкемада, от където е възможно да е заимствал и Кристобал Лозано. Също така и в пиесата „*El Niño Diablo*“ (1620 г.), приписвана на Луис Велес де Гевара или Лопе де Вега. Подобен епизод присъства и в грамата „*Santa Juana*“ (1636 г.) на Турсо де Молина (García 1950: 153 – 155).

[...] майка му искаше той да бъде благочестив като нея, а баща му – да бъде храбър като него [...] На осемнадесет години дон Жуан правеше доста лош разбор на латински текстове, умееше чудесно да помага при литургия и си служеше с рапира и сабя за две ръце по-добре и от Сид. (Мериме 1979: 411 – 413).

Бащата изпраща младия Дон Жуан да следва в университета в Саламанка. И макар първоначално да е благочестив и изпълнен с желание за учене, Мараня бързо изоставя тези си наклонности, под въздействието на Дон Гарсия де Наваро, с когото се сприятелява. Дружбата с развратния и коравосърдечен Гарсия се отразява пагубно на младия Дон Жуан, който постепенно изоставя предишните си морални убеждения. С времето той започва все повече да прилича на Дон Гарсия, когото възприема за свой учител. Един от преломните моменти от аморалната метеморфоза на Дон Жуан представлява сцената, в която двамата с Дон Гарсия се намират под прозорците на своите любими, когато се появява Дон Кристовал, заедно с група мъже, дошъл, за да направи серенада на дамите. Следва дуел, в който Дон Жуан убива Дон Кристовал. И макар първоначално да чувства вина за това, което е извършил, суетата от придобитата слава сред студентите, заради убийството на такъв безстрашен кавалер като Дон Кристовал, намалява угризенията на Дон Жуан. Постепенно, следвайки примера на своя приятел Дон Гарсия, младият Маняра се отдава на разврат и пиянстване:

Ето как дон Жуан една след друга губеше всички добродетели, които дължеше на природата и възпитанието си. След три месеца пребиваване в Саламанка, под ръководството на Дон Гарсия, той напълно съблезни бедната Тереса; (Мериме 1979: 431)

Същият успех със сестрата на Тереса, Фауста, има и Дон Гарсия. Много скоро обаче любовниците им омръз-

ват и двамата решават да си ги разменят, като ги разиграт на карти. Спечелилият играта, Дон Жуан, получава правото да съблазни Фауста. За целта той се промъква в стаята ѝ, опитвайки се насилствено да я прелъсти. Викове на Фауста събуждат баща ѝ, който вместо да застреля похитителя ѝ, по погрешка убива гъщеря си. Следва дуел, в който Дон Жуан убива бащата на Фауста, Дон Алонсо де Охеда. За да избегне отговорността от престъплението и за да потуши угризенията на съвестта си, по предложение на Дон Гарсия Дон Жуан заминава за Фландрия, където да се включи във войната срещу еретиците. Приятелят му отива заедно с него. Известно време двамата продължават с разгулния си начин на живот, докато при едно от военните действия Дон Гарсия не бива застрелян. Скоро след това Дон Жуан се връща в Севиля, където се отдава на пиянски празненства и оргии. За момент заболява и докато се лекува решава да направи списък на жените, които е прелъстил, като включи и съпрузите, които е измамил. Установявайки, че в графата на съпрузите липсва единствено Бог, Дон Жуан решава да поправи пропуската си, като започва да обикаля различни манастири, където попада на една красива млада монахиня, която решава да съблазни. Скоро разбира, че това е предишната му любима, Доня Тереса, която е постъпила в манастир. Дон Жуан е твърдо решен да я отвлече. В нощта, когато се кани да го направи, вижда да погребват човек. Когато пита кой е този, когото погребват, поучава отговор, че това е граф Дон Жуан де Мараня. Много бързо пред Дон Жуан се появяват редица страшни образи. Накрая, ужасен от видението, той пада в несвяст на земята. На другия ден го откриват припаднал в църквата и го завеждат в дома му. Облян в сълзи, той моли да му донесат разпятие, което дълго целува. Праца да повикат изповедник, пред когото споделя всичките си прегрешения и за да изкупи греховете

си, дава монашески обет, като приема името Амбросио и постъпва в манастир, където води благочестив и смирен живот. Един ден в манастира се появява Педро де Охеда, братът на загиналите Фауста и Тереса, който се оказва и виновникът за убийството на Дон Гарсия. Решен да наруши благочестивия обет на Дон Жуан, Дон Педро му удря плесница, като по този начин успява да го изкара извън равновесие и да го предизвика на дуел. Жуан де Мараня взема рапирата и го убива. За да изкупи греха си, по нареждане на абата всяка сутрин Дон Жуан отива при готвача на манастира, за да му бъде удряна по една плесница. По този начин покаяният се и отказал се от младежките си страсти Дон Жуан продължава остатъка от живота си.

Думите на Барбара Гарсия по отношение на разкажанието на Лисардо, персонажа от творбата на Лозано, са подходящи при обяснението на причините, довели до преображението на героя на Мериме. Покаянието на Жуан де Мараня, след сполетялото го видение, отразява религиозния дух на епохата, към която препраща новелата на Мериме (втората половина на XVII в.), с характерната за времето си вяра в свръхестественото, вяра, която в крайна сметка води до преображението на грешника (García 1950: 161). Другата причина за трансформацията на персонажа може да се търси в благочестивото му възпитание.

Освен образа на покаяния се прелъстител, новелата *„Душите от чистилицето“* ни предлага още един персонаж, този на свободомислещия атеист, който дори пред лицето на смъртта не чувства разкаяние за делата си. Става дума за Дон Гарсия де Наваро, който би могъл да се възприема като своеобразна вариация на традиционния образ на прелъстителя. Още в началото на новелата той се проявява като своеобразен Дон Жуан. Показателна в това отношение е сцената в църквата „Свети Петър“, в която Дон Гарсия подава любовно писмо на Фауста:

– Писъмце ли? Но аз не видях да пишете!

– Винаги си нося по някоя и друга готова бележчица и ако не е надписана, може да послужи за всяко момиче. Трябва само човек да внимава да не слага рисковани епитети за цвета на косите или цвета на очите. А въздишките, сълзите и възлненията подхождат за всички, били те чернооки или руси, девойки или омъжени жени. (Мериме 1979: 419)

От този цитат приличава близостта между любовните трикове, с които си служи Дон Гарсия, и тези, които обикновено използва традиционният образ на Дон Жуан. Особено любопитен в това отношение е един друг момент от новелата, при който, след като вече са се преситили от любовниците си, Дон Гарсия споделя на Дон Жуан вижданията си за любовта. Според Гарсия постоянството е херметична добродетел и поради това един мъж не може да се задоволява само с една-единствена жена (Мериме 1979: 433).

В друга сцена от новелата смъртоносно раненият капитан Гомаре желае изповедник, пред когото да сподели прегрешенията си. В този случай любопитен е коментарът на Дон Гарсия, който се учудва на желанието на капитана да изповяда греховете си. „Това доказва само едно: че е по-лесно човек да бъде храбър на думи, отколкото на дело.“ (Мериме 1979: 442). Самият Дон Гарсия е твърдо убеден във виждания си и дори когато бива смъртоносно ранен, не ги изменя.

Раната на дон Гарсия изглеждаше смъртоносна [...] Но твърдостта на този закоравял развратник нито за миг не отслабна. Той скоро отпрати всички, които му говореха за изповед. На дон Жуан каза [...] Калугерите ще ви убедят, че това е божие възмездие. Съгласете се, че е съвсем естествено войник да умре от аркебуз. (Мериме 1979: 447)

Макар и смъртоносно ранен, Дон Гарсия, не е способен на покаяние за постъпките си и по това той се до-

близка до традиционния образ на Дон Жуан, който остава твърдо убеден в аморалните си възгледи до края. С безскрупулния си и коравосърдечен характер представеният в новелата персонаж на Гарсия се доближава до някои от най-радикалните вариации на Дон Жуан, например тази, представена в пиесата „*Либертин*“ (1676) на Томас Шадуел. Приведените по-горе примери подкрепят заявеното в началото на работата твърдение и позволяват персонажът на Дон Гарсия да бъде разглеждан като вариация на представата за прелъстител. Така творбата на Мериме предлага два образа на прелъстители, всеки от които завършва живота си по различен начин.

Новелата „*Душите от чистилището*“ е от особено значение за развитието на сюжета за Дон Жуан, тъй като, изобразявайки покаялия се Дон Жуан, предлага една нова трактовка на популярния образ. Но иновативността в интерпретацията на Мериме се състои и в това, че на страниците на творбата му присъстват не един, а два ярки персонажа, които биха могли да бъдат възприемани като съблазнители: единият неспособен на разкаяние, а другият покаял се за греховете си.

При създаването на образа на Дон Жуан де Мараня, Мериме се придържа към биографията и легендата за Мигел Маняра, но заимства и елементи от сюжета за Дон Жуан. Например сцената с дуела между Дон Жуан и бащата на Доня Фауста, списъка с прелъстените жени, сцените, в които Дон Жуан замисля да отвлече Доня Тереса от манастира и др. Въпреки тези заемки, Мериме изгражда един качествено нов образ на Дон Жуан: образът на покаялия се прелъстител. Образ, чиято поява до известна степен бива предпоставена от излизалите по-рано романтически версии. Трактовката на френския писател ще благоприятства появата на редица по-късни литературни вариации по темата, разработващи образа на Мигел де Маняра. Например пиесата на Александър Дюма-баща („*Don Juan de Marana ou la chute d'un ange*“, 1836), в известна степен поемата на Еспронседа („*El estudiante de*

Salamanca”, 1840), поемата “*El capitán Montoya*” (1840) и пиесата “*Don Juan Tenorio*” (1844) на Сориля, пиесата на Любич Милош („*Miguel Mañara*”, 1912), драмата на Мануел и Антонио Мачаго (“*Juan de Mañara*”, 1927), по-късно романът на Йозеф Томан („*Животът и смъртта на дон Мигел де Маняра*“, 1944) и гр. Поради това новелата „*Душите от чистилището*“ заема заслужено мястото си сред ключовите трактовки на тема Дон Жуан, излизали през XIX в., трактовки, способствали за трансформирането на сюжета за прелъстителя и благоприятствали по-нататъшното му развитие в литературата.

Библиография

Дабези 2007: Дабези, А. От примитивните към литературните митове. Прев. от фр. Нина Венова и гр. В: Пиер Брюнел (съст.), Речник на литературните митове. 749 – 756. София: Рива, 2007.

Мериме 1979: Мериме, П. Душите от чистилището. – В: Ерма Гечева (съст. и прев. от фр.). Избрани творби. 407 – 465. София: Народна култура, 1979.

García 1950: García, B. Cristóbal Lozano and the Legend of Lisardo. *Modern Philology*, Vol. 47, No. 3 (Feb., 1950), 152 – 163.

Gendarme de Bévette 1911: Gendarme de Bévette, G. La Légende de Don Juan. 2 vol. Paris, Hachette, 1911.

Karpiak 1977: Karpiak, R. Don Miguel Mañara. In: *Don Juan in slavic drama*, 31 – 43. Unpublished Ph.D. dissertation, Ottawa, University of Ottawa, 1977.

Mérimée 1834: Mérimée, P. 1834. Les Âmes du purgatoire. – In: *Revue des Deux Mondes* (1829-1971), TROISIÈME SÉRIE, Vol. 3, No. 4 (15 AOÛT 1834), 377 – 434.

Weinstein 1959: Weinstein, L. Miguel Mañara: The Converted Don Juan. – In: *The Metamorphoses of Don Juan*, 104 – 119. Stanford, California: Stanford University Press, 1959.